

Píše Michal Topor

(E*forum, 12. 10. 2015)

Sborník ***Sprache, Gesellschaft und Nation in Ostmitteleuropa*** (ed. Klaas-Hinrich Ehlers, Marek Nekula, Martina Niedhammer a Hermann Scheuringer, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2014, řada Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum, sv. 35) soustřeďuje texty vzešlé z konferenční rozpravy v listopadu 2012. Obecnému tématu jazyka, společnosti a národa, vymezenému v titulu pouze geograficky na areál východní části střední Evropy, vytyčuje nosnou dialektiku podtitul (Institucionalizace a každodenní praxe): jazyk, resp. jazyková situace a praxe, budou sledovány jako předmět ideově, politicky motivovaných úředních či jiných plánů a intervence, domněle optimalizujících, zprehledňujících, kultivujících či standardizujících reglementací. V nejednom případě má být jazyk pojímán jako element živé řeči, sice tvárný, nicméně současně vrstevnatý, nesnadno kontrolovatelný, jazyk jako linie určitých forem ne/dorozumění, „stýkání“ i „potýkání“. Metodologický rámec postulovaný v předmluvě je nepřekvapivě připoután zejména k podnětům sociolingvistiky a historiografických úvah o způsobech utváření „národa“.

Marek Nekula se ve své studii, uvozující oddíl věnovaný „jazykové politice“ v prostředí vybraných organizací, soustředil na stanovami i praxí vehementně jednojazyčný, totiž český spolek Svatobor, založený r. 1862. Členstvím v něm a podporou měli být a byli vyznamenáni právě a „toliko spisovatelé čeští“, píšíci či tisknoucí „ve správné řeči české“ (tato idea umožňující z hodnocení kvalit spisovatelova jazyka učinit nástroj oslavy i dehonestace, byla později, jak Nekula dále ukazuje, propracována Václavem Ertlem ve figuru „dobrého“, vzorového autora). Stranou museli zůstat jak pouze německy píšící literáti, tak ti, kteří publikovali česky i německy: v červnu 1886 např. byla odmítnuta žádost Karla Müllera, pracujícího v téže době na překladu Máchova *Máje* do němčiny (knižně 1882), Nekula také upozorňuje na případ Siegfrieda Kappera. Bylo by jistě prospěšné sledovat tyto i jiné příklady šířeji, stopovat jejich rezonanci v dobovém tisku, pramenech soukromého rázu, nahlédnout, jak bylo těmto i jiným událostem vyloučení svého času v česko- i německojazyčném prostředí rozuměno, speciální pozornosti by se tu mělo dostat kupříkladu Josefu Jirečkovi – v letech 1875–1888 předsedovi Svatoboru a ovšem nejpozději od roku 1850 také představiteli nižších i vysokých pater vídeňské správy.

Formování jazykové praxe v rámci zvolených institucí se dále věnují Martina Niedhammer, Jitka Jonová, Tamara Scheer a Mirek Němec; oblasti, kterých si všímají, přitom podstatně (významem symbolickým i praktickým) přesahují ze sfér interní, institucionální komunikace do širých končin veřejného prostoru. M. Niedhammer se zabývá „národními implikacemi“ jazykovědného bádání, podporovaného programově

bilingvní Královskou českou společností nauk (s pozoruhodnými zastaveními, jež nastiňují roli této organizace ve sporech o RKZ), J. Jonová pojednala rezonanci národních konfliktů v debatách uvnitř katolické církve na počátku dvacátého století, T. Scheer načrtla jazykové poměry v c. a k. armádě let 1867–1914. M. Němec od symbolické momentky z Weinerových *Třásniček dějinných dnů* (český vypravěč v těsně poválečném čase, pro české Němce tak tísnivém, zakončuje rozhovor se svým známým, Němcem, solidárně pozdravem v němčině) odvíjí výklad o politicko-didaktických diskuzích, jež po první světové válce komplikovaně – mezi tezemi o nutnosti odrakouštění a přítomností početné německé menšiny ve společném státě – hledaly místo němčiny v systému státní výuky.

V dalším oddílu knihy Tilman Berger přibližuje „nativ“ české slovníkářské tradice, jenž (počínaje Dobrovského soudy), upřednostňuje protestantské, zejména Komenského dílo na úkor výkonů vzešlých z katolických kruhů (lexikografie „barokní“), Jan Surman následně zkoumá specifika rozvoje českojazyčné přírodovědné terminologie a K. H. Ehlers ideologické a geopolitické souvislosti německé dialektologie ve 20. a 30. letech 20. století.

Václav Petrbok se – již ve třetí část svazku – vrací na půdu tematizovanou M. Nekulou; nanovo čte Schauerovu úvahu *Naše dvě otázky* (otištěnou koncem r. 1886 v týdeníku Čas), text, který znejistěním statutu češtiny jako vehikula rozvoje národního bytí vzbudil patetický odpor; Schauer je mu první z dále představené řady postav, jimž v letech 1860–1890 bylo vlastní jazykové (česko-německé) rozhraní, tedy postav (co se loajalit týče) nejednoznačných, nezřídka v českojazyčném prostředí opovrhovaných. Frank Henschel načrtl jazykové a národnostní (maďarsko-německo-slovenské) poměry v Košicích v posledních desetiletích monarchie, Detlef Brandes pojednal protektorátní nacistickou germanizační jazykovou politiku, Frauke Wetzellová a Sandra Kreisslová poté zachycují jazykové konsekvence československého uspořádání po roce 1918–trend odněmčování a čechizace urbanonym, resp. vývoj jazykových a národnostních preferencí mezi příslušníky zbytku německojazyčného obyvatelstva v poválečných desetiletích.

Závěrečný oddíl obrací pozornost k nejvýchodnější částem „středoevropského“ areálu. Georg Melika představil Zakarpatí jako bohatě jazykově, etnicky a tedy i kulturně rozrůzněný i provázaný prostor; Hermann Scheuringer přehledově podal dějiny osidlování „karpatské Rusi“, následně se věnoval postavení němčiny a německých škol v této oblasti v letech 1919–1938. Ve stejném období analyzovala Natalija Golovčaková repertoár a volbu jmen (a jejich variant) mezi německými obyvateli „karpatské Ukrajiny“, postavením zdejší německé menšiny a jazykovými rysy jejího života se zabývá také Barbara Neuber, dovádějící svou sondu (podobně jako Sandra Kreisslová v případě terénu československého) až do devadesátých let 20. století. Stať Klause Buchenaua, poutavě dekonstruující utvářenost pojmu „rusínské“ identity, resp. jejího kulturně-politického a odborného upevňování, je vhodným epilogem.

